

Анотація

В статье анализируются проблемы изучения иностранных языков курсантами-пограничниками. Рассматриваются реальные пути овладения иностранным языком будущими пограничниками, возможности формирования вербально-коммуникативных умений курсантов при помощи компьютерных программ.

Фоменко Н.

Київський університет туризму, економіки і права

**СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ
УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Сучасні перетворення в суспільстві, нові стратегічні орієнтири в розвитку економіки, політики, соціокультурної сфери, необхідність освоєння людьми нових соціальних ролей із урахуванням відкритості суспільства – все це кардинально змінило вимоги до освіти, істотно підвищило очікуваний внесок освіти в модернізацію суспільства, визначило освітній сектор, пріоритетні напрями його розвитку. У 2002 року введено новий напрям підготовки 0504 „Туризм” (наказ Міністерства освіти і науки України від 8 квітня 2002 року № 241 „Про внесення змін і доповнень до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями”). В зв’язку з цим затверджено Науково-методичну комісію з напряму підготовки фахівців „Туризм” та робочу групу з підготовки стандартів вищої освіти за спеціальностями напряму підготовки 0504 „Туризм” (відповідно накази Міністерства освіти і науки України від 24.04.2002 р. № 269 „Про Науково-методичні комісії з вищої освіти (додаток до наказу від 26.12.2000 р. № 619) та від 08.07.2002 р. № 387 „Про доповнення до наказів Міністерства освіти і науки України від 17.06.1998 р. № 222 та від 31.07.1998 р. № 2859) .

Таким чином, розробка стандартів туристської освіти носить об’єктивний характер, обумовлений розвитком туризму як галузі, необхідністю забезпечення галузі висококваліфікованими працівниками, наближенням вітчизняної туристської освіти до освітянських систем найбільш розвинутих країн.

Вивчення досвіду розробки стандартів у високорозвинених країнах має безсумнівну цінність. Але в цьому процесі необхідно зважати на досвід пострадянських країн, що пояснюється спільним минулим, сьогодишнім

пошуком оптимального шляху розвитку освіти. Ґрунтуючись на методології порівняльного аналізу [5; 10], що дозволяє найповніше виявити загальне й особливе, інваріативне й варіативне в документах про туристську освіту, порівнюємо стандарти туристської освіти України та Російської Федерації за такими критеріями:

- порядок розробки документів;
- правовий статус документів;
- структура документів.

Охарактеризуємо основні етапи проходження процесів стандартизації у названих країнах та основних нормативних документів, що регламентують їх. В цілому, робота щодо створення нормативної бази розпочалась ще на початку 90-х років минулого століття з прийняттям Державної національної програми „Освіта” (Україна ХХІ століття) [2] та акту про диверсифікацію освіти в Україні [8]. Науково-методичними комісіями були розроблені проекти освітньо-професійних програм вищої освіти для освітньо-професійного рівня „бакалавр” [8]. У програмі враховано загальні вимоги до випускників з вищої освітою цього рівня, а також вимоги до знань і вмінь з дисциплін відповідних циклів: загальних, гуманітарних та соціально-економічних, фундаментальних і професійно орієнтованих. Структура освітньо-професійної програми вперше була представлена такими циклами навчальних дисциплін: нормативні; вибіркові; самостійного вибору навчального закладу; вільного вибору студентом. Нормативна частина змісту освіти відображалась у формі переліку обов’язкових дисциплін із зазначенням загальної кількості годин та форми кінцевого контролю з навчальної дисципліни, стислою анотацією даного курсу. Державна атестація передбачалась у формі складання екзамену.

До 2002 року (до введення нового напрямку підготовки 0504 „Туризм”) підготовка фахівців для туризму здійснювалась у межах напрямку „Менеджмент”. На сьогодні робочою групою з підготовки стандартів вищої освіти за спеціальностями напрямку підготовки „Туризм” розроблено стандарти. Так, програмою за спеціальністю ”Менеджмент організації (туризм) ” передбачено вивчення:

- нормативних навчальних дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу;
- фундаментального і професійно-орієнтованого циклу;
- вибіркові навчальні дисципліни цієї програми групувались у такі цикли: професійно-орієнтовані за переліком програм, самостійного вибору вищого навчального закладу, вільного вибору студентом.

З 2002 року підготовка фахівців для туризму здійснюється в межах нового напрямку підготовки „Туризм” за спеціальностями: „Туризм”, „Готельне господарство”.

У Російській Федерації професійна підготовка та освіта для туризму й дотепер здійснюється за різними спеціальностями. У 90-тих роках минулого століття сформовано кваліфікації та строки навчання: ад’юнкт (інформацій, країнознавства, туризму, торгівлі, технології комп’ютерного проектування, електронного інжинірингу, гостинності), бакалавр (інформації, інформаційних систем, міжнародних послуг, туризму, торгівлі, комерції, електронного інжинірингу, інформатики, гостинності; з кваліфікаціями оператор, програміст, молодший менеджер із збуту, бухгалтер, економіст, методист), магістр (менеджер, туристський інжиніринг) [7]. У 1997 році конкретизовано спеціалізації за спеціальністю „Менеджмент туризму” і на сьогодні здійснюється підготовка за 6-ти спеціалізаціями: менеджмент гостинності; менеджмент туризму і мандрівок; фінансовий менеджмент у туризмі; екологічний менеджмент; правовий менеджмент у туризмі; менеджмент іноземного туризму. За результатами навчання видається диплом про вищу освіту з кваліфікацією „бакалавр менеджменту туризму” і „спеціаліст менеджменту туризму” [7].

Аналіз законодавчої бази Російської Федерації дозволяє визначити, що середню професійну освіту в сфері туризму до 2000 року можна було отримати за спеціальністю „Соціально-культурний сервіс і туризм” (230500). У 2001 році затверджено Міністерством освіти Російської Федерації (наказ №2572) державні освітні стандарти середньої професійної освіти – класифікатор спеціальностей середньої професійної освіти. За цим стандартом визначено декілька туристських спеціальностей: „Туризм” (2307), „Організація обслуговування в готелях і туристських комплексах” (2303). Також середньою професійною освітою у сфері туризму залишається здобуття спеціальностей, що допускають можливість галузевої спеціалізації: „Менеджмент” (0602); „Фінанси” (0603); „Маркетинг” (0607), „Комерція” (0608); „Організація обслуговування в сфері сервісу” (2301) [7].

В Російській Федерації вищу професійну освіту в сфері туризму на сьогодні можна отримати за такими спеціальностями: „Соціально-культурний сервіс і туризм” (230500), „Менеджмент організацій” (061100), „Маркетинг” (061500), „Економіка і управління на підприємствах (за галузями) ” (060800), „Соціально-культурна діяльність” (053100) .

Період з 1994 по 1998 роки пройшов в Україні як час надання

законодавчого статусу державним стандартам. Згідно з Законом України „Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР „Про освіту” [3] державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Зазначимо, що аналогічний російський закон трактує впровадження стандартів як мінімальний зміст освіти, максимальну тривалість навчання, рівень підготовки. На думку авторів колективної монографії „Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика” [3], поняття „державні стандарти освіти” в державних документах як Російської Федерації, так і України охоплює лише термін, що характеризує часову тривалість процесу навчання. Для того, щоб стандарти обох країн стали ефективним засобом управління якістю освіти потрібно їх зорієнтувати на результати навчання (досягнення, уміння, компетенції, а не на вхідні фактори) .

Із прийняттям Закону України „Про внесення змін і доповнення до Закону Української РСР „Про освіту” [4] державні стандарти освіти стають конституційно-законодавчою нормою в Україні. Нормативно-правова база окрім зазначеного закону охоплює такі документи:

– Державний класифікатор України: класифікатор видів економічної діяльності ДК 009-96;

– Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;

– Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Окрім означених документів приймається низка наказів та постанов Кабінету Міністрів, які мають регламентувати процеси підготовки фахівців у навчальних закладах освіти України за ступеневою системою та порядок розробки державних стандартів [8].

Структура державних стандартів вищої освіти України представляє ієрархічну сукупність взаємопов’язаних компонентів, що встановлюють вимоги до змісту, обсягу та рівня вищої освіти на рівнях: державному, галузевому і ВНЗ [8]. Аналіз змісту кваліфікаційних характеристик фахівців з усіх спеціальностей, що мав місце в СРСР в 1980 – 1982 р.р. засвідчує наявність декларативності, неконструктивності, нездатності бути основою щодо діагностики кваліфікаційних вимог до фахівця. Відтак фахівці – розробники концепції стандартів вищої освіти в 90-ті р.р. ХХ ст. розширили функції та зміст кваліфікаційної характеристики, назвавши цей нормативний документ „Освітньо-кваліфікаційна характеристика” (ОКХ). Структурно ОКХ складається із:

– призначення ОКХ;

- призначення фахівця (галузь, первинні посади, спеціалізації);
- структури професійної діяльності (функціональну та предметну);
- стандарти якості освіти та професійної підготовки фахівця з вищою освітою (кваліфікаційні вимоги до професійної діяльності випускника даної спеціалізації та освітньо-кваліфікаційного рівня і його загальну характеристику як соціальної особистості);
- типи діяльності та типові завдання діяльності, обов'язкові для всіх навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців за даною спеціальністю; узагальнені структури діяльності; вказівки щодо необхідного рівня опанування цією діяльністю;
- характеристика професійних завдань, що відповідають спеціалізації або включені за домовленістю із замовником (варіативна частина ОКХ) .

Нормативні методичні положення рекомендували розглядати ОКХ як документ, що встановлює лише галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності випускника ВНЗ з певної спеціальності та освітньо-кваліфікаційного рівня, державні вимоги до властивостей і якостей особи, яка здобула певний освітній рівень відповідного фахового спрямування. Це головна відмінність від проектів державних стандартів освіти попередніх років. Встановлення нормативної частини змісту навчання та рекомендований перелік навчальних дисциплін підготовки фахівців, а також форм державної атестації і нормативного терміну навчання представлено в іншій складовій – Освітньо-професійній програмі (ОПП). Структурно та змістовно ОПП підготовки фахівця також зазнала істотних змін в порівнянні з попередніми версіями. Структура вміщує такі елементи:

- призначення ОПП;
- нормативну частину змісту навчання у навчальних об'єктах, їх інформаційний обсяг та рівень засвоєння у процесі підготовки фахівця відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики;
- рекомендований перелік навчальних дисциплін підготовки фахівців;
- форми державної атестації;
- нормативний термін навчання [2].

Специфічною ознакою нового варіанту ОПП стала методика формування рекомендованого переліку нормативних дисциплін, що складався не з традиційних назв навчальних предметів, а з блоків змістовних модулів, згрупованих із частково упорядкованого набору (масиву) знань, необхідних у кінцевому результаті для формування професійних умінь фахівця.

Третьою складовою галузевої компоненти державних стандартів України

були засоби діагностики якості вищої освіти випускника вищого навчального закладу. На думку розробника стандартів В.Л.Петренко, засоби діагностики якості вищої освіти представляють собою стандартизовані методики, що призначені для кількісного та якісного оцінювання міри досягнення студентами цілей (змісту) вищої освіти [9].

Структурні характеристики російських освітніх стандартів першого покоління були такими [6, 24-25]:

- загальна характеристика спеціальності;
- вимоги до рівня підготовленості особи;
- загальні вимоги до освіченості фахівця;
- обов'язковий мінімум змісту освітньої програми;
- вимоги до освітнього мінімуму змісту основної освітньої програми.

Особливістю нинішніх стандартів Російської Федерації є те, що у них представлено показники на вході (зміст інформації, що передається), а контроль на виході майже не представлено, подано лише мінімально допустимий рівень знань студентів. З прийняттям Національної доктрини освіти в Російській Федерації [6] науково-дослідні заклади здійснюють наукові дослідження в галузі прогнозування розвитку освітніх стандартів вищої освіти в країні, створюють моделі випереджувального освітнього стандарту для вдосконалення діючих Державних освітніх стандартів вищої професійної освіти на короткочасну (2001-2005 рр.), середньострокову (2005-2010 рр.) та довготривалу (2011-2020 рр.) перспективу [6].

З 2000 року в Росії діє друге покоління державних освітніх стандартів вищої професійної освіти. На думку провідних науковців, друге покоління стандартів – це однотипні проекти з подібними концептуально-методичними засобами, способом їх розробки. Тому доцільно назвати стандарти 2000 року стандартами, адаптованими до нових правових норм Російської Федерації [11].

Структурна характеристика стандарту така:

- загальна характеристика спеціальності;
- вимоги до рівня підготовки;
- загальні вимоги до освіченості фахівців;
- вимоги до рівня підготовки абітурієнтів;
- загальні вимоги до основної освітньої програми;
- вимоги до освітнього мінімуму змісту основної освітньої програми;
- терміни засвоєння основної освітньої програми;
- вимоги до розробки і умов реалізації основної освітньої програми;
- вимоги до кадрового забезпечення навчального процесу;

- вимоги до матеріально-технічного забезпечення навчального процесу;
- вимоги до професійної підготовленості фахівця;
- вимоги до дипломної роботи;
- вимоги до державного іспиту.

В результаті порівняльного аналізу Державних освітніх стандартів вищої професійної освіти і Державних стандартів вищої освіти України можна зробити висновок, що ці стандарти мають статуси державних офіційних нормативних документів, поширюються на всю територію своїх держав, обов'язкові для ВНЗ як державної, так і недержавної форми власності, що здійснюють підготовку фахівців даного профілю, обов'язкові для підприємств, установ, організацій, галузей з точки зору визнання кваліфікації випускника та забезпечення необхідних умов для його використання за набутим фахом.

Російські та українські стандарти вищої освіти затверджуються за дорученням Уряду Російської Федерації та Верховної Ради України відповідно Міністерством освіти РФ та Міністерством освіти і науки України. Єдиною відмінністю, що встановлено на основі порівняння стандартів, двох країн, є галузі застосування: Державні стандарти вищої освіти України застосовуються для атестації випускників; сертифікації фахівців; ліцензування напрямів та спеціальностей; акредитації напрямів та спеціальностей. Державні освітні стандарти вищої професійної освіти Росії застосовуються лише для академічної і професійної атестації випускників та отримання ними дипломів про вищу освіту державного зразка.

Конкретизуємо структурні та змістові особливості стандартів вищої освіти України і освітніх стандартів вищої професійної освіти Російської Федерації.

Для порівняння вибрано:

1. Проект стандарту вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика „спеціаліст”. За спеціальністю „Готельне господарство” напрямку підготовки „Туризм”.
2. Проект стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма „спеціаліст”. За спеціальністю „Готельне господарство” напрямку підготовки „Туризм”.
3. ГОС ВПО. Направление подготовки дипломированного специалиста 230500 „Социально-культурный сервис и туризм”.

Структурне порівняння представлено в таблиці 1.

**Структурне порівняння складових стандартів вищої освіти України
та освітніх стандартів вищої професійної освіти Російської Федерації
(кваліфікація-спеціаліст)**

Проект стандарту вищої освіти України		Освітній рівень вищої професійної освіти Російської Федерації	
Складові та структурні елементи		Структурні елементи	
	I. Освітньо-кваліфікаційна характеристика	1.	Загальна характеристика напрямку підготовки фахівця
	Вступ		
	визначення складової галузевої стандарту – ОКХ; завдання ОКХ; умови використання ОКХ	1.1.	Офіційний статус напрямку (спеціальності)
1.	Вихідні дані:	1.2.	Перелік освітніх програм (спеціальностей) .
1.1.	- назва освітньо-кваліфікаційного рівня	1.3.	Кваліфікація випускника, нормативний термін навчання.
1.2. 1.3. 1.4.	- назва і код спеціальності; - назва і код напрямку підготовки Галузь використання: узагальнений об'єкт діяльності фахівця характеристика предметної області діяльності назви професійної роботи перелік первинних посад	1.4.	Кваліфікаційна характеристика випускника: галузь професійної діяльності об'єкти професійної діяльності сфера професійної діяльності види професійної діяльності задачі професійної діяльності задачі професійної діяльності потенційні посади
2.	Нормативні посилання		
3.	Позначення і скорочення		
4.	Професійне призначення і умови використання випускника ВНЗ		
4.1.	Перелік виробничих функцій		
4.2.	Перелік типових задач діяльності		
4.3.	Кваліфікаційні вимоги	1.4.5.	Кваліфікаційні вимоги
4.3. 1.	Уміння щодо вирішення типових задач діяльності	1.5.	Можливості продовження освіти
5.	Освітні вимоги	2.	Вимоги до рівня підготовки абітурієнта
5.1.	Здатності вирішувати задачі соціальної діяльності та уміння	2.1.	Попередній рівень
6.	Вимоги до професійного відбору	2.2.	Підтвердження рівня відповідними документами
	II. Освітньо-професійна програма	3.	Загальні вимоги до освітньої програми
1.	Галузь використання	4.	Вимоги до обов'язкового мінімуму змісту основної програми
2.	Нормативне посилання	5.	Терміни засвоєння основної освітньої програми

<i>Проект стандарту вищої освіти України</i>		<i>Освітній рівень вищої професійної освіти Російської Федерації</i>	
Складові та структурні елементи		Структурні елементи	
	I. Освітньо-кваліфікаційна характеристика	1.	Загальна характеристика напрямку підготовки фахівця
3.	Визначення	6.	Вимоги до розробки і умов реалізації основної освітньої програми
4.	Позначення і скорочення	6.1.	Вимоги до розробки основної освітньої програми
5.	Нормативна частина змісту ОПП	6.2.	Вимоги до кадрового забезпечення навчального процесу
6.	Рекомендований перелік навчальних дисциплін	6.3.	Вимоги до навчально-методичного забезпечення навчального процесу
6.1.	Розподіл змісту освітньо-кваліфікаційної програми підготовки, навчальний час за циклами підготовки та рекомендованими навчальними дисциплінами	6.4.	Вимоги до матеріально-технічного забезпечення навчального процесу
6.1. 1.	Перелік циклів підготовки та рекомендованих навчальних дисциплін	7.	Вимоги до організації практик. Вимоги до рівня підготовки випускника за спеціальністю
6.1. 2.	Максимальний час за циклом підготовки	7.1.	Вимоги до професійної підготовленості фахівця
6.1. 3.	Мінімальна кількість академічних годин вивчення рекомендованих навчальних дисциплін	7.2.	Вимоги до підсумкової державної атестації
6.1. 4.	Навчальний час за циклом вибіркової частини програми підготовки	7.2.1.	Склад підсумкової державної атестації
6.2.	Методика розробки ОПП підготовки фахівця	7.2.2.	Вимоги до дипломної роботи
7.	Вимоги до державної атестації випускників ВНЗ (ОКХ)	7.2.3.	Вимоги до державного іспиту
8.	Державна атестація осіб, які навчаються у ВНЗ (ОПП)		
8.1.	Відповідальність за якість освітньої та професійної підготовки випускника ВНЗ (ОКХ)		
	III. Засоби діагностики якості вищої освіти		

Порівняльний аналіз стандартів вищої освіти в сфері туризму двох держав дозволяє визначити принципові відмінності в структурі документів та підходів до формування кваліфікаційних вимог фахівця. По-перше, стандарт вищої освіти України містить три невід’ємні складові (ОКХ, ОПП та засоби діагностики). Стандарт вищої професійної освіти Російської Федерації – єдиний документ, що регламентує та контролює процес підготовки фахівців. По-друге, принципово різняться документи щодо формулювань кваліфікаційних вимог фахівця. В управлінському проекті кваліфікаційні вимоги до випускників ВНЗ сформульовані як здатності та уміння розв’язувати типові задачі діяльності, що

з'ясовуються на основі аналізу основних виробничих та соціальних функцій майбутнього фахівця. Розробники російських стандартів у формулюванні кваліфікаційних вимог використовують кваліфікаційну характеристику фахівця, яку традиційно розробляє Міністерство праці без подальшого аналізу її змісту. По-третє, у вітчизняному стандарті нормативна частина змісту ОПП складається з системи змістових модулів та навчальних дисциплін за циклами підготовки. Зміст російського стандарту представлено переліком нормативних дисциплін та стислої характеристики їх основних розділів. По-четверте, у російському стандарті відсутній розділ щодо діагностики якості вищої освіти випускника ВНЗ на відміну від українських стандартів.

Проведений порівняльний аналіз освітніх стандартів України і Російської Федерації засвідчує наявність як спільних рис, так і відмінностей у процесі стандартизації та в структурі нормативних документів. У розробці вітчизняної моделі випереджуючого стандарту вищої освіти в сфері туризму необхідно зважливо врахувати досвід та наукові здобутки у напрямі стандартизації як України, так і Росії.

Використана література

1. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по специальности «Рекреация и туризм». Проект / Актуальные проблемы туризма: В сб. научных трудов. 1996-1997 г.г. – М.; РМАТ, 1997. – Вып. 1. – С. 8-18.
2. Державна національна програма „Освіта ХХІ століття”. – К.: Райдуга, 1994.
3. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія /За ред. Н.Г.Ничкало – Хмельницький: ТУП, 2002.– 334 с.
4. Закон України „Про внесення змін та доповнень до Закону Української РСР „Про освіту”. – К.: Генеза, 1996. – 36 с.
5. Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції „Проблеми розробки та впровадження стандартів вищої освіти”. – Харків: ХАУ, 2001.
6. Обзор национальной образовательной политики. Высшее образование и исследования в Российской Федерации. – М.: Весь мир, 2000. – 200 с.
7. Образовательный стандарт высшей школы: сегодня и завтра / Под. ред. В.И. Байденко, Н.А.Селезневой. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – М., 2001. – 210 с.
8. Положення про ступеневу систему освіти в Україні. – К.: МО України, 1993. – 14 с.
9. Петренко В.Л. Нормативно-методичні положення по розробці засобів діагностики якості вищої освіти випускника ВНЗ – К.: ІЗМН, 1997. – С. 3-4.
10. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України. – К.: КМ Academia, 1997. – 288 с.
11. Татур Ю. Диверсифікація вищого образования в России. Начало пути // Alta-Mater. Вестник высшей школы. – 1992. – № 4 – С. 36-39.

Аннотація

В статье представлены результаты сравнительного анализа стандартов высшего образования в сфере туризма Украины и Российской Федерации. Определены принципиальные различия в структуре документов и подходов к формированию квалификационных требований специалиста.